

A speciális könyvtáros és a személyre szabott metaszolgáltatások: stratégiák a kutatók és a könyvtárosok újbóli összekapcsolására

A kutatók és a felsőoktatási könyvtárosok kapcsolata sokáig szoros volt. De a 90-es évek elején ez a kapcsolat lazult, ahogy az interneten át igénybe vehető véghasználói szolgáltatások erősödtek, ahogy a kutatók elkezdtek önkiszolgálókká válni. Másrészt a könyvtárosok figyelme is inkább a hallgatók, az online szolgáltatások felé fordult.

A cikk a speciális könyvtárosok¹ változó szerepét taglalja, különös tekintettel a kutatók és a könyvtárosok kapcsolatának megújítására: vagyis a speciális könyvtáros kívülállóból legyen bennfentes, a kutatócsoportok aktív tagja. A fő problémát a kutatók számára az információs túlterhelés jelenti mind a feladatok, mind a rendelkezésre álló eszközök vonatkozásában. A speciális könyvtárosok támogathatják a kutatókat feladataik megoldásában, a modern eszközök helyes megválasztásában.

A kutatók túl vannak terhelve, a speciális könyvtárosok által nyújtott személyre szabott metaszolgáltatások segíthetnek. Személyre szabott metaszolgáltatások alatt azt értve, hogy a speciális könyvtáros az egyéni kutatói gyakorlatokhoz illeszti a leginkább megfelelő digitális eszközt. A speciális könyvtárosnak ezért egyrészt magas szintű könyvtárosi kompetenciákkal, másrészt az adott kutatási szakterületen is komoly tudással kell rendelkeznie.

A szerző három részben fejti ki gondolatait a fentiekkel kapcsolatban. Az első rész a széttöredezett kutatói gyakorlatokkal foglalkozik, a második azokat az eszközöket mutatja be, amelyek segíthetik a kutatókat az információs túlterheltség kezelésében, míg a harmadik rész a felsőoktatási könyvtárak által kifejleszhető, személyre szabott metaszolgáltatások lehetőségeit tekinti át.

A szétaprózódott kutatói gyakorlat

A kutatóknak szakterületükön bibliometriai indikátorokkal mérhető csúcsteljesítményt kell nyújtaniuk. Ugyanakkor nagy a nyomás rajtuk a tudásgazdaságban való helytállást illetően, innovatívnak kell lenniük, tudásukat konvertálniuk kell a gyakorlatba. A megnövekedett elvárások stresszt, szétaprózódást, túlterheltséget indukálnak.

Az utóbbi évtizedekben az európai kutatási politikát az úgynevezett európai paradoxonra építették. Míg az európai kutatók több cikket és magasabb idézettséget érnek el, mint USA-beli társaik, de elvannak maradva az innovációk gyakorlati átültetésében. Az EU stratégiája a tudás háromszög metaforáján alapul: Az Európai Bizottság 2005-ben hozta meg határozatát: Európának erősítenie kell a tudásháromszög pólusait: az oktatást, a kutatást és az innovációt.

A kutató nem fókuszálhat csak a tudás növelésére, a projektek előtt és után is tisztázni kell a létrehozott tudás relevanciáját és értékét, hogyan kapcsolhatja tudását speciális szakterületén túl mutatózó igényekhez, hogyan működhet együtt a gazdasági szereplőkkel: a kutatónak ki kell lépnie a felsőoktatási és akadémiai szférából.

A kutatási politika ilyen irányú változása nehéz helyzetbe hozza a kutatókat, munkájuk összetettebbé válik. Nem elég a szűk szakterületükön kiválóknak lenni, a tudásgazdaságba is be kell ágyazni a létrehozott tudásokat. A hagyományos struktúrából azonban hiányzik mindennek a támogatása, a speciális könyvtáros segíthet a kutatók segítségével személyre szabott szolgáltatásokkal.

A személyre szabott digitális eszközök fejlődése

A digitális információs technológia sok foglalkozásba betört és forradalmi átalakulásokat hozott az elmúlt évtizedekben. A kutatók korán hozzászóltak az új helyzethez, és használni kezdték az új lehetőségeket. Néhány vonatkozásban azonban mégis hátul kullognak, a digitális publikálás lehetőségeit nem használják ki teljes mértékben, a közösségi médiában nem jelennek meg, nem működnek együtt az új technológiák keretein belül. Ennek egyik oka az eszközök és információk túlzott sokasága lehet.

Negroponte 1995-ben már javasolta az információs eszközök személyre szabását az információs túlterheltség csökkentésére, szerinte a megoldást az automatikus személyre szabás jelentheti, vagyis a számítógépekkel történő előzetes válogatás, ha azok rendelkeznének a kutatók jellemzőivel. Az új évezred küszöbén ezeket az ötleteket például *Berners-Lee* továbbfejlesztette a szemantikus web koncepciójával. A felhasználók képtelenek az információkat jól megszűrni, a szükséges beállításokat elvégezni. Ezért a megoldást a személyre szabott automatikus eszközök létrehozása jelenti, egyfajta személyi asszisztens a kutatóra jellemző bizalmas adatok ismeretével, melyek segítségével az információk helyette megszűrhetők. A Google 2009. decembere óta személyre szabja a keresések eredményeként megjelenő találati listákat (GoogleOfficialBlog, 2009).

Az automatikus személyre szabás fontossága látszólag nő, mint a haladó információhasználók számára kifejlesztett eszköz. De négy alapvető probléma is felmerül az automatikus személyre szabással kapcsolatban. Először is a személyi fejlődést kizárja azzal, hogy az egyszer megállapított szűrőket veszi alapul. Másodsor, mindenkiről egy személyiséget feltételez, bár a valóságban az emberek egy nap alatt is sok különböző szerepkörben tevékenykednek. Harmadsor, az információs igények egyedi szituációkhoz kötöttek, amelyeket a gép egyszerűen nem ismerhet fel automatikusan. Negyedsor, a személyre szabás egyéni szinten működik, jóllehet az emberek érdeklődése társadalmi közegben fejlődik. Nyilvánvaló, hogy az automatikus személyre szabás megkönnyítheti a munkát az összetett és szétaprózódott kutatási gyakorlatban, de a kutatók mégsem mondhatnak le a professzionális döntéshozatalról az algoritmusok automatikus döntései helyett. Egyedüli megoldásnak közvetítő személyek bevonása tűnik a

személyre szabási folyamatokba. Természetesen adódik, hogy a könyvtáros lehet az alkalmas közvetítő személy.

A kutatóknak a kompetens speciális könyvtárosok segíthetnek szinte minden szinten:

- adott célhoz melyik a legmegfelelőbb technológia,
- más célokra hogyan használható ez a technológia,
- mennyire rugalmas ez különböző helyzetekben,
- mikor kell új technológiára váltani,
- különböző alkalmazásokat hogyan lehet összekapcsolni?

A személyre szabás negatív oldalait (pl. a kutató elkényelmesedése az információkeresés kiszervezése miatt) el lehet kerülni a könyvtárosok és a kutatók közti folyamatos párbeszédrel. A Google által megvalósított személyre szabási algoritmusok automatikus aggregációjától ez gyökereiben különbözik, de feltétlenül hangsúlyozni kell újfent, hogy nagyon jól képzett és tapasztalt speciális könyvtárosok tudják eredményesen végezni az ilyen feladatokat.

Személyre szabott metaszolgáltatások

Igénylik-e a kutatók az új technológiák használatánál a segítséget vagy gyorsan alkalmazzák és szakértelemmel használják őket? Az erre vonatkozó tanulmányokból az derül ki, hogy a kutatók óvatosan kísérleteznek. Az ún. web2-es technológiákat alig veszik igénybe és csak gyanakodva figyelnek. A közösségi hálónál még többre becsülik a hagyományos konferenciákat. De persze ők sem mondhatnak le örökre ezekről a technológiákról, hiszen kifinomult használatukból rengeteg előnyük származik, és szükség van a gyakorlatok fejlesztésére is.

Foskett már 1963-ban, még a digitális áttörés előtt javasolta, hogy a könyvtárosok váljanak a kutatói csoportok aktív résztvevőivé. *Neway* 1985-ben azt mondta, hogy az információs szakembereknek személyes szolgáltatásokat kell nyújtaniuk. Amíg a gyakorlatlan felhasználóknak elég az általános tájékoztatás, a gyakorlott felhasználóknak szoros kapcsolatban kell lenniük a könyvtárossal, a tudást termelő csapatban pedig ott a helye a speciális könyvtárosnak. Sok sikeres példa van arra, hogy a kutatócsoportokban vannak ilyen szakemberek, bár nem mindig könyvtáros a nevük: információs bróker, szakterületi specialista, információtudós stb. *Neway* hangsúlyozta, hogy ennek a szakem-

bernek magasan képzettnek kell lennie: legalább bachelor fokozattal kell rendelkeznie a szakterületen, master fokozattal a könyvtártudományokban és ismernie kell a tudományelméletet is.

A könyvtárosnak a következő kompetenciákkal kell rendelkeznie:

- az anyagok kiválasztása,
- az anyagok leírása,
- az anyagok osztályozása,
- információkeresés és információs írástudás oktatása,
- szakterületi átjárók létrehozása,
- a kutatókkal való kapcsolattartás,
- metaadat-keresési tevékenység.

A metaszolgáltatások három nagy csoportba sorolhatók: szakterületi, együttműködést és megjelenést támogató.

Szakterületi metaszolgáltatások

A kutatóknak a szorosan vett szakterületükön megjelent eredményeken túl tudomást kell szerezniük szakmájukkal kapcsolatos, más területeken meglévő kutatásokról is, és rálátással kell rendelkezniük a témájukkal kapcsolatban gyakorlatilag mindenre: innovációkra, szabványokra, jogi szabályozásokra. A könyvtáros segíthet a kutatási környezet feltérképezésében, internetes eszközök kiválasztásában és a beállítások elvégzésében. Szakterületi metaszolgáltatások használatára jó példák: e-mailben küldött hírlevelek, RSS útján szerzett hírek, e-mail üzenetek, SMS-üzenetek, közösségi terek üzenetei. Mindezek használatához a személyre szabás az alábbiakat jelentheti:

- lehetséges, érdeklődésre számot tartó források kiválasztása,
- a források megfelelő csomagjainak összeállítása és kiegyensúlyozása,
- formátálás (e-mail, HTML, RSS, egyszerű szöveg),
- a szolgáltatások időbeli ütemezésének beállítása (évente, havonta, hetente, naponta),
- események ütemezése (projektekkel, konferenciákkal, nagyobb munkákkal kapcsolatban),
- szakirodalom szervezése és nyilvántartása a kutató gépén (pl. a Mendeley szoftverrel).

Együttműködést támogató metaszolgáltatások

A speciális könyvtáros és a kutató közti rendszeres találkozásokon az együttműködés szempontjait is meg lehet vitatni. A virtuális kutatási környezetek fejlődése szükségessé tette a kutatás támogatásának új formáit. A kutatási információk túlradá-

sának kezelésére megvalósítható stratégia a kutatócsoport tagjai között a munkamegosztás, vagyis a szakterület egyes részeit más kutató felügyelje, és aztán megosszák egymás között a tapasztalatokat. Másik megközelítési stratégia, hogy mindenki figyeli a különböző részterületeket, de más keresési módszereket alkalmazva. A könyvtáros a tagok együttműködését segíti, a kutatócsoport segítségét erősítve.

A speciális könyvtáros a kapcsolatok ápolásával is segíthet. Gyakran több kutatót is támogat egy egyetemen belül, akik egymásról keveset tudnak, illetve más egyetemek más kutatóival veheti fel a kapcsolatot.

A kutatási együttműködés keretei is változtak az idők folyamán: speciális digitális eszközök bukkantak fel, az e-kutatás új technológiákat alkalmaz. De sok kutató nem ismeri ezeket, a könyvtárosok támogatása segíthet.

Az együttműködést segítő metaszolgáltatások jelenthetik az alábbiakból való válogatást és személyre szabásukat:

- közösségi terek (Twitter, Facebook, Google+, LinkedIn, YouTube stb.),
- szöveges együttműködés eszközei (Google apps, SlideRocket, Zoho, Wikipedia stb.),
- virtuális találkozók eszközei (AdobeConnectNow, LotusLiveMeetings, Skype, Google+ stb.),
- projektmenedzsment és együttműködés eszközei (Clarizen, Huddle, Netsuite, WebEx, WebOffice stb.).

Megjegyzendő, hogy ezen eszközök alkalmazásánál az egyetem felhőbe kihelyezett alkalmazások használatára vonatkozó stratégiáját figyelembe kell venni.

Megjelenést támogató metaszolgáltatások

A felsőoktatási könyvtárak a kutatási eredmények publikálásával régebben nem foglalkoztak. Ez a helyzet megváltozott. A legtöbb könyvtár nyílt hozzáférésű repozitóriumokat állított fel. A web megjelenésével a publikálás és a terjesztés megkülönböztetése fokozatosan elveszti jelentőségét. A megjelenési ernyő fogalma alá tartozik a terjesztés sok formája: kiadványok, konferenciaanyagok, monográfiák, népszerű cikkek, médiafájlok, honlapok stb. Sokszor az együttműködés és a kutatás megjelenítése átfedésbe kerül. Például a részvétel az *academia.edu*, a Mendeley, a ResearchGate,

Slideshare vagy CityUlike helyeken mind a két célt szolgálja.

Az interneten új módokon lehet az ötleteket bemutatni és piacra dobni, de a legtöbb egyetem lassan kapcsol. Ennek ellenére a felsőoktatási közösségek figyelemre méltó hányada rendszeresen bemutatja eredményeit nemcsak a speciális kutatói platformokon, de a Facebookon, a Wikipedián és a YouTube-on is.

Régebben a kutatókat kielégítette, ha saját szakterületükön belül publikáltak a kutatók zárt közösségeit megcélozva. Mivel az innováció alapú kutatási politikák, együttműködő technológiák, a kutatási területek közötti határok elmosódása előtérbe kerültek, ez a stratégia már nem jó. Másrészt a közösségi tereken való megjelenés több olvasót és idézettséget is magával hoz. Így pedig a hagyományos bibliometriai (Web of Science) és a nem hagyományos (GoogleScholar, Microsoft Research) források előnyei összekapcsolódnak.

Az internet új technológiai eszközök tömegét adja a kutatók kezébe, hogy egymással kommunikálhassanak, a fenntartók és a nagyobb nyilvánosság előtt megjelenjenek. Sok lehetőség adott: közösségi helyek, közösségi könyvjelzőzés, videoközvetítés stb.

Mivel az alternatívák, az együttműködési lehetőségek száma nagyon nagy, a kutatók helyezkedésének összetett és speciális lehetőségeiről van szó,

ismét felmerül a speciális könyvtáros és a kutató közti rendszeres párbeszéd szükségessége: mely helyeken jelenjen meg a kutató, milyen technológiákat használjon.

Bár ezekből a tevékenységekből néhányat magának a kutatónak kell végeznie, a megjelenést a könyvtáros is elláthatja helyette, a kutató által létrehozott eredmények rendszeres újra felhasználásával. A találkozóikon a megjelenés stratégiáit megvitatják.

Összefoglalásképp elmondható, hogy egy jól felkészült speciális könyvtáros komoly támogatást nyújthatna a kutatóknak az információk keresésében, az együttműködéssel és a megjelenéssel kapcsolatos internetes technológiák kihasználásában. A kutatók ez irányú igényei valószínűleg nőni fognak, s a felsőoktatási könyvtárak tudnak majd válaszolni a kihívásokra.

¹ Mivel a speciális könyvtáros (speciallibrarian) terminológia elvétve előfordul a magyar szakirodalomban, ezért maradok ennél a kifejezésnél. Szakterületi könyvtáros lehetne talán egy másik fordítás (A ref.).

/NOLIN, Jan Michael: The special librarian and personalized meta-services: Strategies for reconnecting librarians and researchers. = Library Review, Number 8/9. 2013, p. 508–524./

(Burmeister Erzsébet)